

## **(raie)lank** peegeldab aega ja selle lugu

LEMBIT VABA

Praegusaja jõhkrad raielangid tekitavad kahetisi mõtteid ja tundeid. Loodusesõber muretseb vaesestuva elukeskkonna, majandusmees töökohtade ja majanduskasvu pärast. Sõjanduseksperdi vaatenurk on ootamatum, tema näeb pahupidi pööratud, auklikus ja risuses raielangis looduslikku miinivälja, mis takistab vastase liikumist. Jne.

Metsanduse oskussõnana tähistab *(raie)lank* raiumiseks määratud, looduses (ajalooliselt langipostide ja sihtidega) piiritletud (kuid alles kasvavat) metsaosa, üldkeeles aga esmajoones ikka raiesmikku, s.o ala, kust mets juba lageraiena maha võetud. Lisaks on *lank* oskussõnana kasutusel mäenduses (ettevalmistavate kaeveõõntega piiratud kaevandusvälja osa) ja ehituses ('ühe tööülü esi müüritöödel') (EKSS).

Sõnal *lank* puudub seni usutav päritoluseletus. Alljärgnevalt püüan probleemi selgendada.

### **Varem on lanki tähistanud *raismik***

Sõna *raielank* ehk *lank* : *langi* ~ *langu* 'raiumiseks määratud või raiutav metsaosa' tulek ja juurdumine eesti ühiskeelde on toimunud arvatavasti alles kas XIX sajandi lõpu- või pigem XX sajandi alguskümnendel. Metsakasutuse reguleerimine algas Balti kubermangudes XVIII sajandi lõpus. Praktiliste metsamajanduslike meetmete rakendamisel võeti eeskuju Saksamaalt (vt Mathiesen 1935; RMK). Siis hakkasid ilmuma ka esimesed metsandusalased kirjutised, kuid need olid saksakeelsed (Eesti metsad 1974: 218). Esimene eestikeelne metsandusalane raamat on „Juhatus metsawahtidelle ja neile, kes metsawahiks tahawad saada” (Lütken 1884), kus lanki tähistatakse enamasti sõnaga *raismik*, vahel aga mõne pikema kirjeldava seletusega, nt *raismikud* (lk 21), *tööd päris ehk puumetsas (raismikus)* (lk 30), *on üks puumets metsawahile raiumiseks kätte tähendatud* (lk 31), *wäljawedamine laastatud metsa jagudest* (lk 40), *puuraiumise tööd raismikudes* (lk 75), *puuraismikus* (lk 76). Samasugune keelekasutus iseloomustab Martin Maurachi (1893) rööbiti saksa ja eesti keeles üllitatud tööd „Praktikaline metsaasjandus”, nt *raismiku wastuwõtmine* (lk 135), *tulewale raismikule* (lk 155) jne.

## langi teadaolev esmanoteeringu aasta on 1898

Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatus tähistavad lanki arvukad *raiuma*-verbiga seotud tuletised: *raies-maa*, *raie tükk*, *raismik*, *raierendik*, *raiesmik*, *raiespik*, *raiestik*, *raisnik*, *raistik*, *raie*, *raiustik* 'metsa-', *raielank*, koht, kus metsa raiutakse / Schlag (im Walde), Stelle, wo geholzt wird', *pal'gi-raismik* 'raielank; soo-, metsaheinamaa / Balkenschlag, Balkengehege; Morastheuschlag, Waldheuschlag' (Wiedemann 1973 [1893]: vg 921–922). Teadaolevalt esineb *lank* esmakordselt kirjasõnas ajakirjas Linda 1898. aastal ilmunud Johann Lille (Jürgensteini) järjejutus, kus räägitakse „agarast mehest ja kangest kauplest” Ruusimäe Tiidust: *Hiljem kauples ta, nagu jõud suurduis, linaseemnetega ja wiljaga, wiimaks kroonu metsalankidega, ja rikkus ei jäänud tulemata* (Jürgenstein 1898). 1918. aastal ilmunud „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat” (EKÕS) *lanki* veel ei noteeri, seitse aastat hiljem ilmuma hakanud „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat” esitleb aga *lanki* ja mitut sellest lähtunud tuletist kui metsanduse oskussõnu: *lank* (Schlag, лесоцека), *langiline*, *lank-põimendusekäitus* (Femelschlagbetrieb), *metsalank* (Schlag) (EÕS 1925: 359, 501), *raielank* (Gehau, Holzschlag) (EÕS 1930: 1002).

1922. aastal asutatud Akadeemiline Metsaselts on etendanud juhtivat osa eesti-keelse metsandusterminoloogia loomisel ja korrastamisel. 1925. aastal avaldas seltsi oskussõnade komisjon, mille töös osales Johannes Voldemar Veski, ajakirjas Eesti Mets ulatusliku eesti-saksa metsandussõnade loendi, kus on esindatud *lank* – Schlag ja sellega tuletusseoses olevad *langiajamine* – Schlaganzeichnung, *langiarvestus* – Schlagaufnahme, *langihooldus* – Schlagpflege, *langikoristus* – Schlagräumung, *langipuhastus* – Schlagreinigung; tähelepanuväärne on tõik, et sks *Schlag* vaste on selles loendis *lank* kõrval ka *raiestik* (Metsanduslised oskussõnad 1925). Sõna *lank* kõrval kasutatakse 1920-ndatel ajakirja Eesti Mets tekstides üha kirjeldavaid väljendeid, nt *enampakkumise teel saab paljaksraiumiseks müüdüd* [---] *12,39 tiinu 16 tükkis; Endiste raieistikude ja lagendikude metsastamine* jne (EM 1921, nr 1).

## Vahetud etümoloogilised vasted teistes läänemeresoome keeltes puuduvad

Sõnal *lank* ei ole vahetuid etümoloogilisi vasteid teistes läänemeresoome keeltes. Eesti etümoloogiakirjanduses on *lanki* soovitud siduda *langema*-verbiga, eeldades tüves toimunud häälikumuutuse  $g > k$  kaudu uue lihhtüve teket (nii Raun 1982: 70; Rätsep 1992: 373). Seda seisukohta refereerib ka etümoloogiasõnaraamat (ETY). EEW (4: 1229 sub *lank*<sup>3</sup>) ega Sõnaveeb *langi* etümoloogiat ei käsitle. Pakutud seletus on ebaveenev. Seda oletust ei toeta ei naabrus- ega kontaktkeelte asjaomase sõnavara tuletusseosed, vrd sm *metsäpalsta* (< *metsä* 'mets' + *palsta* 'plats, maatükk', *hakkuu-alue* < *hakkuu* 'metsaraie', *hakata* 'raiuda' + *alue* '(maa)ala'), sks *Schlag* (< *schlagen* 'lööma, raiuma'), vn *вырубка* (< *вы-* 'välja' + *рубка* 'raiumine, raie', *лесоцека* (< *лес* 'mets' + *цечь* : *чек-* 'raiuma, löikama'), lt *cirsma* (< *cirst* 'raiuma'), ld *kirtavietė* (< *kirsti* 'raiuma, löikama' + *vieta* 'koht'). Veelgi otsustavamalt räägib selle tõlgenduse vastu

eesti murdeainestik, kus ulatusliku levilaga sõna *lank* kõrval on registreeritud ka *plank* : *plangi* ~ *plangu* (Kod Plt KJn Röp) 'raiotud või raiumisele määratud metsaosa; (Ran) põllu- või heinamaatükk': 'metsäs 'aetasse 'lahji sihid 'este 'sisse, sie jääb järele ja sie jääb 'lahjist ['langiks'] (Lüg), iga mees 'ostis langi, üks 'vartal maad mis sihidega piiratud oli (Var), ta 'kaupleb langidega (Saa), [metsad] raiutakse maha siis *plangu* 'kaupa (Juu), nüüd mõedetasse neid jao tükkisi 'plankide 'viisi 'väl'lä (KJn), vanast olliv laane ilma sihite, nüüd om ta 'lañke 'kaupa, sihi sehen (Krk), lätsivä oma langi 'pääle, nakassiva 'niitma; aena langi olliva ja lina kidsuti langi 'viisi (Ran). Sõna pole registreeritud metsavaesematelt Lääne-Eesti saartelt, samuti Lääne- ja Järvamaalt ega Põhja-Eesti rannikualt. (Vt EMS; VMS) Lõunaeeesti murdekeelest (Ote San Kan Krl Har Vas) registreeritud *lang* : *langa* ja HMd *lang* : *langi* 'põllu- või heinamaa riba' (EMS) on ilmne *lank*-sõna tüvevariant, kus *g* on võinud üldistuda nõrgaastmelistest obliikvakäänetest. Sõnaalguline konsonantühend osutab ilmekalt, et kõne all on laen.

## *lank* – samatüveline kui *plank*

Leian, et (*raie*)*lank* on samatüveline kui *plank* : *plangu* ~ *plangi* 'paks laud; plankaed, laudaed' (EMS). Viimane on keskalamsaksa laen (< kask *planke* 'paks laud, plank'), mis rööplaenuna esineb liivi ja soome keeles (vt täpsemalt ASL; samas rikkalikult asjaomast kirjandust). Oletan, et (*raie*)*langi* semantika on võrsunud laenualuse semantilise hargmiku tähendusliinist 'tara, piire', mis eesti keelekontekstis on arenenud nii: 'tähistega piiritletud ala' ⇒ 'metsaosa, mis postide ja sihtidega on piiritletud raiumiseks' ⇒ 'maharaiutud metsaosa, raiesmik', vrd kask *plancken* pl 'püstpalkidest tara / Pallisade, vallum': *up unsere plancken* 'meie piirides / innerhalb unser Grenzen' (Schiller-Lübben) ja/või üks *Planke* 'tarastamine, plankudest tara, piire / hölzerne Umzäunung, Einfriedung von [---] Planken' (DWB).

Semantiliselt võiks sobiv laenualus olla sks *Blänke* f 'lagedaks raiutud ala metsas / ein kahler, abgetriebener platz im walde', mis on tuletis adjektiivist *blank* 'särav, puh-tusest läikiv, valge, paljas, lage (väli), alasti' (DWB; Kluge 1989: 89), kuid häälikuliselt siiski mitte, liiati näikse *Blänke* olevat kitsa levikuga lokalism. Ometi pole välistatud, et sks *blank* (> ee *plank* : *plangi* 'rahatu, vaene, paljas', mrd (*p*)*lank* : (*p*)*langi* 'paljas, lage, sile tasané') on võinud kaasa rääkida lageraiet tähistama hakanud *lank*-sõna kujunemisele. Kõnealune adjektiiv on noteeritud Wiedemanni (1973 [1893]: vg 836) sõnaraamatus: *plank* : *plangi* (SO) 'viljatu, sigimatu / unfruchtbar'.

Vn *плánка* 'liist, plaat, põõn' on samuti saksa laen: < sks *Planke* 'plank, paks laud, laudadest aed' (Vasmer 3: 273). Ühe levikuandmeteta teate järgi on *плánка* tähendus vene murdekeeles 'piir' (SRNG 25: 81).

## Waldhofi legendikud kui näide metsade laastavast majandamisest

Aastatel 1898–1915 tegutses Pärnus tollal maailma suurimate hulka kuuluv tselluloosivabrik Waldhof, Saksamaal asutatud suurfirma AG Zellstoffabrik Waldhof tütarfirma (Waldhof 1910; Meikar 2015), mille toorainega varustamiseks tehti Pärnu jõgikonna metsades (sh Orajõe, Häädemeeste, Tahkuranna ja Laiksaare valla metsades) laastavat raiet, tekkisid hiiglaslikud lageraielangid, mida rahvas hakkas kutsuma Waldhofi legendikeks (Eesti metsad 1974: 47, 196, 218). Suur puiduvajadus tõstis kiiresti metsa hinda, mida metsateadlane Oskar Daniel on kirjeldanud nii:

Ka meil käis kullavihm üle metsade, kui Pärnu Waldhofi vabrik omad väravad avas. [---] Vähesed metsaomanikud suutsid kiusatusetele vastu panna ja iseäranis need, kes alguses võrdlemisi odava hinnaga oma metsa maha müüsid, kratsisid kõrvtagust, kui mõne aasta jooksul hinnad mitmekordseks olid tõusnud. (Daniel 1923: 145–146)

Eespool nimetatud Johann Lille jututegelanegi rikastub metsaäriega. Pole juhus, et lankidest on juttu Pärnumaalt kirja pandud lugudes: sealne rahvas kas osaleb langiäris või peab metsavahiga kassi-hiiremängu, sest langile ei tohi minna. Neid lugusid on Häädemeeste kandist talletanud Emakeele Seltsi korrespondent Marta Mäesalu (1893–1984): *metsa* `oksjuñ ol'li, `lankisi pakuti (VKM VIII: 49), *nemad* `tah`tsid [---] *oma* `lehmi salaja `lankis `süüta ja mina oleks neil tülks olnud, *langiks* nimetadi *nuürt oiu* `metsa, säääl sai ainult salaja `käia (VKM VIII: 50); *metsavaht* olevat mitu korda keelanud *marjulisi lanki marjule minemast, aga marjulised* pole hoolinud [---]; *külilankis* ei lubatud *marju korjata, kuna aga säääl kõige rohkem leidus, siis käisid inimesed säääl salaju* (Loorits 1941: 34, 35).

Kirjeldatud ajajärku ja majandusolusid silmas pidades on usutav oletada, et just sellal hakkas raiumiseks mõeldud sihtidega piiritletud metsa tähistav *lank* eesti keeles laiemalt levima ja juurduma.

## Vene murdekeelne ланка

Eesti metsadest Waldhofi tarbeks ei jätkunud, mistõttu suurem osa puitu tuli sisse vedada Venemaa Euroopa-osa kubermangudest. Vabriku metsaosakonnale allunud kontorid asusid Peterburis, Velikije Lukis, Arhangelskis jm (Meikar 2015: 538–539). Rostovi-Suzdali piirkonnas, mis hõlmab alasid endisest Jaroslavli ja Vladimiri kubermangust, kõneldud vene murdekeelest on registreeritud ланка : ланки `raadatud metsamaa` (SRNG 16: 256). Kui see pole jälg sinnakanti väljarännanud eesti asunikest (Jaroslavli kubermangu omaaegsete eesti asunduste kohta vt Nigol 1918: 35–36), võiks see olla kaugel kaja Waldhofi kunagisest metsaärist sealmail.

Taas kord võib tõemeeli tõdeda, kui tõetruult sõna lugu peegeldab aega ja selle lugu.

## KEELED, MURDED JA MURRAKUD

**ee** = eesti keel; **f** = feminiin; **Hargla**; **HMd** = Harju-Madise; **Juuru**; **Kanepi**; **kasks** = kesk-alamsaksa keel; **KJn** = Kolga-Jaani; **Kodavere**; **Krk** = Karksi; **Krl** = Karula; **ld** = leedu keel; **lt** = läti keel; **mrd** = murdesõna; **Lüganuse**; **Otepää**; **pl** = pluural; **Plt** = Põltsamaa; **Rannu**; **Räpina**; **Saarde**; **Sangaste**; **sks** = saksa keel; **sm** = soome keel; **SO** = põhjaeesti keelega Tartumaa osa [lühend Wiedemanni sõnaraamatus]; **Varbla**; **Vastseliina**; **vn** = vene keel; **(ü)sks** = (ülem)saksa keel.

## VEEBIVARAD

**ASL** = Jüri Viikberg, Alamsaksa laensõnad eesti keeles. Veebisõnastik. Tallinn, 2016. <https://www.eki.ee/dict/asl>

**DWB** = Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. <https://woerterbuchnetz.de>

**EKSS** = Eesti keele seletav sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ekss>

**EMS** = Eesti murrete sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ems>

**ETY** = Eesti etümoloogiasõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ety>

**RMK** = Metsakorralduse algus ja metsaametkonna kujunemine. <https://www.loodusegakoos.ee/puuri-uuri/metsanduse-ajalugu/metsakorralduse-algus>

**Schiller-Lübben** = Karl Schiller, August Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch. [https://de.wikisource.org/wiki/Mittelniederdeutsches\\_Wörterbuch\\_\(Schiller-Lübben\)](https://de.wikisource.org/wiki/Mittelniederdeutsches_Wörterbuch_(Schiller-Lübben))

**SRNG** = Словарь русских народных говоров. Kd 1–49. <https://nenadict.iling.spb.ru/dictionaries/345>

**Sõnaveeb** = EKI ühendsõnastik 2022. <https://sonaveeb.ee>

**VMS** = Väike murdesõnaraamat. Toim Valdek Pall. <https://portaal.eki.ee/dict/vms>

## KIRJANDUS

**Daniel, O[skar] 1923**. Metsakasutus. Tallinnas: Agronoom.

**Eesti metsad**. Koost Uno Valk, Jaan Eilart. Tallinn: Valgus, 1974.

**EEW** = Julius Mägiste, Estnisches etymologisches Wörterbuch. Kd 1–12. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft, 1982–1983.

**EKÕS** = Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat. Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne. Tallinnas: K.-Ü. „Rahvaülikooli” kirjastus, 1918.

**EKMS** = Andrus Saareste, Eesti keele mõisteline sõnaraamat. Dictionnaire analogique de la langue estonienne. Avec un index pourvu des traductions en français. Kd 1–4. (Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis väljaanne 3.) Stockholm: Vaba Eesti, 1958–1963.

**EM** = Eesti Mets. Metsa- ja jahiasjanduse kuukiri. Tallinn: Põllumajanduslik Kirjastusühisus Agronoom, 1921–1944.

**EÕS 1925** = Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat. „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu” II täiendatud ja parandatud tr. Kd I: A–M. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.

**EÕS 1930** = Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat. „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu” II täiendatud ja parandatud tr. Kd II: N–Rio. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.

- Jürgenstein, Johann 1898.** Kalda küla ja tema peremehed. – Linda, nr 37, lk 631–632.
- Kluge, Friedrich 1989.** Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 22. Auflage unter Mithilfe von Max Bürgisser und Bernd Gregor völlig neu bearbeitet von Elmar Seebold. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Loorits, Oskar 1941.** Endis-Eesti elu-olu II. Lugemispalu metsaelust ja jahindusest. (Riiklik Kirjandusmuuseum. Folkloristliku osakonna toimetused 15.) Tartu: Teaduslik Kirjandus.
- Lützens, A[lexander] 1884.** Juhatus metsawahtidelle ja neile, kes metsawahiks tahawad saada. Kirja pannud A. Lützens, õpetatud metsaülem. Kaheksateistkümneme kujudega. Tartus: Trükitud H. Laakmann'i raamatu- ja kiwitrukikoja.
- Mathiesen, A[ndres] 1935.** Metsakorralduse arenemine Eestis. Entwicklungsgang der Forsteinrichtung in Eesti. Äratrük VII Eesti metsanduse aastaraamatust. Tartu: Akadeemilise Metsaseltsi väljaanne.
- Maurach, M[artin] 1893.** Die practische Forstwirthschaft. Ein Leitfaden für den Unterricht der Försterlehrlinge zum Gebrauch für Oberförster und Waldbesitzer. Deutsch und estnisch, zusammengestellt von M. Maurach. Praktikaline metsaasjandus. Juhatus metsnikuks õppijate õpetamiseks, tarvituseks ülemmetsnikudele ja metsaomanikudele. Saksa ja Eesti keeles kirja pannud ülemmetsnik M. Maurach. Dorpat: Druck von H. Laakmann's Buch- und Steindruckerei.
- Meikar, Toivo 2015.** Waldhofi tselluloosivarbik Pärnus – õnn või õnnetus. – Akadeemia, nr 3, lk 522–544.
- Metsanduslised oskussõnad.** – Eesti Mets. Metsa- ja jahiasjanduse kuukiri 1925, nr 7, lk 145–149; nr 8, lk 166–173; nr 9–10, lk 213–221.
- Nigol, August 1918.** Eesti asundused ja asupaigad Wenemaal. (Eesti Kirjanduse Seltsi Kodumaa Tundmaõppimise Toimekonna toimetised 1.) Tartu: Eesti Kirjastuse-Ühisuse „Postimehe” trükk.
- Raun, Alo 1982.** Eesti keele etümoloogiline teatmik. (Maarjamaa taskuraamat 17.) Rooma–Toronto: Maarjamaa.
- Rätsep, Huno 1992.** Uute lihttüvede saamise viisidest eesti sõnavaras. – Festschrift für K. Rédei zum 60. Geburtstag. Emlékkönyv Rédei Károly 60. születésnapjára. (Studia Uralica 6.) Wien–Budapest, lk 371–375.
- Vasmer, Max 1–4** = Макс Фасмер, Этимологический словарь русского языка 1–4. Перевод с немецкого и дополнения академика РАН О. Н. Трубачева. Москва: Астрель Аст, 2004.
- VKM VIII** = Minevikupärandit Häädemeestelt. Kogunud Marta Mäesalu. (Valimik korrespondentide murdetekste VIII.) Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts, 2012.
- Waldhof 1910** = Russische Aktiengesellschaft Zellstofffabrik Waldhof Pernau, Livland. Die ersten zehn Betriebsjahre der Fabrik 1900–1910. St. Petersburg: Druck der Gesellschaft R. Golicke & A. Willborg.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973 [1893].** Estnisch-deutsches Wörterbuch. Eesti-saksa sõnaraamat. 4., muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn: Valgus.

**Lembit Vaba** (sünd 1945), PhD, Läti Teaduste Akadeemia välisliige,  
phorest45@gmail.com

## (raie)lank 'cutting area' as a reflection of time and history

**Keywords:** Estonian language, history of vocabulary, etymology

The article discusses the etymology of the Estonian word *(raie)lank* 'a piece of forest land meant for cutting'. The first documented use of this word dates back to 1898. The word has no etymological counterparts in other Balto-Finnic languages. In etymological literature, the Estonian *lank* has been linked to the verb *langema* 'to fall', assuming the formation of a new basic root – *lank* – through the sound change  $g > k$  in the root. This explanation is unconvincing. The assumption is not supported by any derivative relationships in the relevant vocabulary in the neighbouring or contact languages. This interpretation is even more clearly challenged by evidence in the vernacular literature in Estonian dialects, where not just *lank* but also, *plank* : *plangi* ~ *plangu* has been documented in the sense of 'a piece of a forest land that has been cut down or is meant for cutting; a plot of farmland or hayfield'. It is probably a German loan, cf. Middle Low German *planke*, German *Planke* 'a thick board, a plank'. This is assumed that the semantics of the Estonian *(raie)lank* originates from the meaning branch 'fence, barrier' in the German semantic line that has served as the source of the loan. In the Estonian language context the meaning has developed as follows: 'a demarcated area'  $\Rightarrow$  'a piece of forest land where the cutting area has been marked with poles and lines'  $\Rightarrow$  'a piece of forest land that has been cut down, a clearing'.

Between 1898 and 1915, one of the largest pulp factories in the world, Waldhof, operated in Pärnu as a subsidiary of the German-based corporation AG Zellstoff-fabrik Waldhof. To supply the factory with raw materials, the surrounding areas of Pärnu were subjected to devastating logging activities, resulting in enormous clear-cut areas, which people began to call Waldhof's clearings. Taking into account the described circumstances and economic situation, it is plausible to assume that it was at that time that *lank*, meaning a forest area designated for cutting, started to spread and take root more widely in Estonian.

**Lembit Vaba** (b. 1945), PhD, Foreign Member of the Latvian Academy of Sciences, phorest45@gmail.com